

Ivo Glavaš

Šibenska Četiri bunara petnaest godina poslije

Šibenik, terasa Četiriju
bunara prije restauracije,
foto I. Šprljan

- ¹ Usp. <https://www.sibenik.hr/clanci/svecano-otvoren-preureeni-lokalitet-4-bunara/398.html> (23. ožujka 2023.). O konzervatorsko-restauratorskim radovima na četiri bunara vidi u: JOŠKO ČUZE-LA, IVO ŠPRLJAN, Četiri bunara u renesansnom Šibeniku, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 41 (2008.), 109–129.
- ² O problemu Šibenika s vodom u kasnom srednjem i ranom novom vijeku vidi u: GRGA NOVAK, Šibenik u razdoblju mletačke vladavine 1412 – 1797. godine, u: *Šibenik: spomen zbornik o 900. obljetnici*, (ur.) Slavo Grubišić, Šibenik, 1976., 189–191.
- ³ DANKO ZELIĆ, *Postanak i urbani razvoj Šibenika u srednjem vijeku*, doktorska disertacija, Zagreb, 1999., 124, 191; CVITO FISKOVIĆ, *Korčulanske studije i eseji*, Korčula, 2008., 29.
- ⁴ DANKO ZELIĆ (bilj. 3), 125, 192.
- ⁵ CVITO FISKOVIĆ (bilj. 3), 32.
- ⁶ Autor ovog rada piše poseban rad o djelatnosti Jakova iz Tranija u Šibeniku i usporedbi s Korčulom.

Nakon dugotrajne obnove, koja je počela istražnim radovima i izradom projektne dokumentacije 2004., šibenska Četiri bunara svečano su 28. srpnja 2008. otvorena kao muzejski izložbeni prostor pod pompoznom nazivom „Tajne četiri bunara”.¹ Projektirani kao muzejski prostor, posljednje desetljeće Četiri bunara funkcioniraju kao uspješni klub pod nazivom Azimut.

U prošlosti su Četiri bunara bila glavni javni vodoopskrbni sustav kasnosrednjovjekovne šibenske komune koji je trebao trajno riješiti problem nestašice vode u Šibeniku.² Gradnja Četiriju bunara službeno je započela na nekadašnjem posjedu šibenskih dominikanaca nakon što je 10. siječnja 1446. sklopljen ugovor s majstorom Jakovom Correrom iz grada Tranija u Apuliji, koji je u to vrijeme bio protomajstor korčulanske katedrale sv. Marka i gradio sličan javni vodoopskrbni objekt u Korčuli poznatiji pod nazivom *Tre pozzi*.³ Pozicija šibenskih Četiriju bunara unutar i na rubu gradskih fortifikacija odgovara načinu na koji je odgovarajući objekt Jakov iz Tranija smjestio i uklopio u gradske bedeme u Korčuli. Budući da majstor Jakov nije bio skulptor, 11. ožujka 1447. Šibenčani su sklopili poseban ugovor za klesanje četiriju bunarskih kruna s majstorima Markom Petrovim iz Apulije i Jurjem Mihajlovim iz Zadra.⁴ Premda financijski i graditeljski težak i izazovan zadatak koji se vremenski otegnuo, a glavni se graditelj početkom 1449. definitivno vratio na Korčulu,⁵ Četiri bunara sasvim su sigurno potpuno završena do kraja mandata šibenskoga gradskog kneza Kristofora Marcella (1447. – 1451.).⁶

Konzervatorsko-restauratorski zahvat ili radikalna restauracija

Četiri bunara od samog početka nisu održavana, a nakon što je Šibenik 20. svibnja 1879. dobio vodu iz vodovoda Krka–Šibenik, Četiri bunara u potpunosti su prepuštena propadanju.⁷ Posljedica je zapuštanja i probijanje ulaza pri vrhu jugozapadnog zida koji ima impozantnu debljinu od gotovo tri metra. Time je ugrožena osnovna funkcija prikupljanja vode u bunaru. Nakon Drugog svjetskog rata uklonjeni su i grbovi s likovima krilatog lava sv. Marka, sv. Mihovila i gradskog kneza iz obitelji Valaresso, za čijeg je mandata počela gradnja Četiriju bunara, te kasniji grbovi dvojice gradskih kneževa s kraja 16. i samog početka 17. stoljeća, za vrijeme kojih su bunari znatno sanirani.⁸ Najvjerojatnije je iz te faze novo popločenje na terasi Četiriju bunara i ogradni zid na sjeveroistočnom rubu terase s metalnim vratima koja su se zaključavala. Osim što su bila u zapuštenom stanju, Četiri bunara ni na koji način nisu bila dostupna javnosti. U trenutku pristupanja obnovi prostora, poznati su bili osnovni povijesni podaci i konzervatorske smjernice iz konzervatorskog elaborata koji je 1990. izradio stručni tim Instituta za povijest umjetnosti iz Zagreba.⁹ Elaborat se odnosio na povijesnu jezgru i trebao je postati dijelom Provedbenoga urbanističkog plana povijesne jezgre Šibenika. Konzervatorske smjernice formulirane su na razini bloka građevina i pojedinih objekata. Prijedlog smjernica za konzervatorsko-restauratorski zahvat na prostoru Četiriju bunara bio je povratak prostora u stanje iz 15. stoljeća, što

⁷ O problemima Šibenika s vodom u 19. stoljeću i traženjima rješenja vidi u: MILIVOJ BLAŽEVIĆ, Šibensko gospodarstvo od sredine 19. stoljeća do 1921. godine, u: *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 51 (2009.), 181.

⁸ Neki od grbova nalaze se u stalnom postavu Muzeja grada Šibenika, a neki se čuvaju u depou Muzeja.

⁹ BISERKA TADIĆ, DAVORIN STEPINAC, *Šibenik – povijesna jezgra. Analiza razvoja i prijedlozi konzervatorskih smjernica*, konzervatorski elaborat, Zagreb, 1990.

Šibenik, terasa Četiriju
bunara nakon restauracije,
FOTO T. Radečić

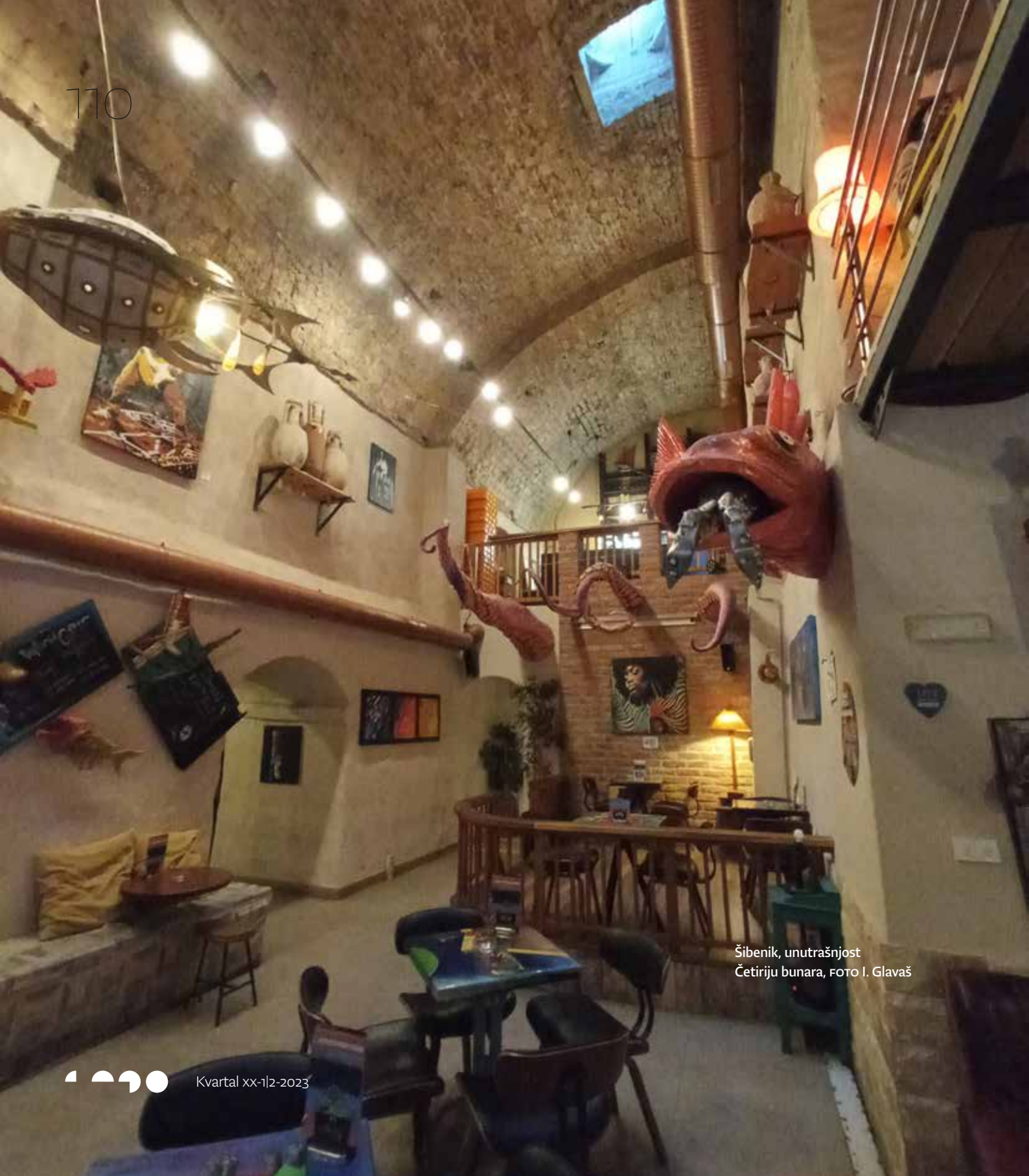

Šibenik, terasa Četiriju
bunara nakon restauracije,
pogled prema kuli Pelegrini,
FOTO I. Glavaš

¹⁰ BISERKA TADIĆ, DAVORIN STEPINAC (bilj. 9), Blok U/III. Prijedlog konzervatorskih smjernica, 4–6.

¹¹ JOŠKO ČUZELA, IVO ŠPR-LJAN (bilj. 1), 127–128.

je u biti predstavljalo radikalni konzervatorski postupak.¹⁰ Za prostor Četiriju bunara predložena je potpuno nova turistička namjena, a cisterna bi kao „komorni prostor” po tom planu trebala poslužiti za izvedbu predstava i koncerata. Terasa Četiriju bunara postala bi vidikovac. Kako bi se ostvario takav zahvat, prema elaboratu Instituta za povijest umjetnosti, trebalo je ukloniti postojeći ogradni zid s metalnim vratima na rubu terase Četiriju bunara i integrirati fazu spomenika iz 15. stoljeća. U sklopu ovog zahvata predlagana su još neka radikalna rješenja za dvije kuće koje s jugoistoka omeđuju prostor Četiriju bunara, kao i uklanjanje spomenika Jurju Dalmatincu. Osnovna nit vodilja svih tih prijedloga bila je restauracija tzv. izvornog stanja spomenika. Upravo na tragu opisanih konzervatorskih smjernica dogodio se zahvat koji je završio 2008., kojim je prostor Četiriju bunara restauriran u pretpostavljeno izvorno stanje iz 15. stoljeća. Unutar prostora Četiriju bunara uvedena je potpuno nova namjena, također u skladu sa zahtjevima iz konzervatorskog elaborata za povijesnu jezgru Šibenika. Takav zahvat dogodio se usprkos rezultatima istraživanja na terasi Četiriju bunara kojima su istraživači nedvojbeno identificirali važne ostatke faze iz (kako su pretpostavili) 17./18. stoljeća.¹¹ Nova namjena unutar prostora Četiriju bunara podrazumijevala je ispumpavanje vode i potpuni prestanak izvorne funkcije cisterne. Metalnom montažnom konstrukcijom prostor u unutrašnjosti cisterne podijeljen je na dvije etaže, a zbog toga je probijen još jedan ulaz u prizemlju jugozapadnog zida, koji postaje glavni

Šibenik, unutrašnjost
Četiriju bunara, FOTO I. Glavaš

¹² O djelatnosti Harolda Bilinića u Šibeniku vidi u: MARKO ŠPIKIĆ, IVA RAIČ STOJANOVIĆ, *Shaping the Past in the Historic Centers of Split and Šibenik after 1945*, u: *Arhitektura in politika*, (ur.) Renata Novak Klemenčič, Ljubljana, 2016., 91–92.

ulaz u objekt. Kako bi se s trga ispred glavnoga ulaznog portala u katedralu sv. Jakova pristupilo vanjskim ulazima Četiriju bunara na njihovu jugozapadnom zidu, sagrađene su dodatne kamene stube paralelne s monumentalnim stubištem koje je nakon Drugog svjetskog rata ispred glavnog ulaza u katedralu sv. Jakova sagrađio Harold Bilinić.¹² Na mjestu novih stuba koje vode prema ulazu u Četiri bunara nekad se nalazila pristupna rampa za gradska vrata u obrambenom bedemu kraj porušene kule Teodošević. Ostatak svoda tih gradskih vrata vidi se u začelnom zidu Bilinićeva stubišta, ali nije prezentiran.

Velika novčana sredstva i nova namjena spomenika – najveći izazov

Ukupni iznos potrošenih sredstava za obnovu Četiriju bunara iznosio je tada nevjerojatnih milijun i pol kuna pa se s pravom možemo zapitati što bi se dogodilo sa spomenikom da tog novca nije bilo. Međutim, to je lažna dilema. Veliki novac za obnovu spomenika kulture ne jamči uvijek uspješni zahvat, pogotovo u slučaju kad se u spomenik unosi nova namjena. S pravom se možemo zapitati što bi u ovom slučaju obnove Četiriju bunara bila alternativa. Alternativni zahvat i nije tako teško zamisliti. Sastojao bi se od jednostavne i učinkovite sanacije i konzervacije postojećeg stanja. Takav metodološki pristup ne samo da bi bio stručno opravdan nego bi jamčio povratak izvorne funkcije Četiriju bunara nakon čišćenja terase i zatvaranja recentnog otvora na jugozapadnom zidu. A što bi više predstavljalo povratak u izvorno stanje Četiriju bunara

ako ne povratak njegove funkcije gradske cisterne? Nije jasno zašto se takav zahvat uopće nije razmatrao, iako je to ono što je prvo trebalo pasti na pamet. Kako su se ideje tzv. povrataka u izvorno stanje spomenika uopće uvukle u konzervatorsko razmišljanje? Igramo li se Boga kad odlučujemo o tome što na nekom spomeniku zaslužuje „preživjeti”, a što treba trajno ukloniti? Shvaćamo li preširoko članak II. Venecijanske povelje u kojoj se kaže da jedinstvo stila nije cilj restauracije? U kojoj je mjeri sada spomenik kao što su šibenska Četiri bunara izvorna građevina kakva je bila u 15. stoljeću? Žrtvujemo li integritet spomenika novoj namjeni po svaku cijenu? Sve su to pitanja koja bi trebalo postaviti prije ikakvog zahvata na spomeniku kulture. Na ta prethodna pitanja mogle bi se svesti gotovo sve konzervatorske dileme. Kao što je u arheologiji sposobnost predviđanja metode iskopavanja ključna vještina iskusnog arheologa, tako je i u konzervatorsko-restauratorskoj struci sposobnost odabira metode obnove ponekad razlika između revitalizacije i nestanka spomenika. Iako se čini da je lakše obnavljati spomenike u uvjetima kad je izvor financijskih sredstava praktički neograničen, u praksi se pokazuje da je to prečesto upravo suprotno.

Malo o urbanizmu i UNESCO-u umjesto epiloga

Petnaest godina nakon obnove prostor Četiriju bunara uspješan je klub, a terasa s bunarskim krunama služi kao ljetna terasa obližnjega ugostiteljskog objekta. Četiri bunara građevinski su i spomenički u izvrsnom stanju. Zbog svega toga čini

Šibenik, pogled na
Četiri bunara s obale,
foto I. Glavaš

se da bismo njihovoj revitalizaciji teško mogli naći ozbiljnije zamjerke. Međutim, čak i letimičan pogled na Četiri bunara sa šibenske obale ostavlja dojam izvana zapuštenog i nedefiniranog prostora. To je posljedica probijanja ogradnog zida do glavnog ulaza, kako bi se postavio šank ugostiteljskog objekta. Tako stubište koje vodi do ulaza u Četiri bunara, tik uz ono monumentalno Bilinićevo, još više dolazi do izražaja kao potpuni arhitektonsko-urbanistički promašaj. Prvi vizualni kontakt koji posjetitelji Šibenika imaju s katedralom sv. Jakova kao spomenikom UNESCO-a upravo je preko Bilinićeva stubišta. To je mjesto fotografiranja generacija ispred katedrale sv. Jakova. Iako je Bilinićev poslijeratni zahvat, a posebno njegov prijedlog zahvata na obali između katedrale i samostana sv. Dominika, bio više nego radikalna, sad je ugrožena i njegova opstojnost, a rekli bismo i spomenička vrijednost. Bilinićev daljnji restauratorski poriv na šibenskoj kulturnoj baštini zaustavilo je otvoreno pismo hrvatskih akademika. Njihovo pismo tadašnjem Narodnom odboru Općine Šibenik i danas zvuči proročanski, posebno u dijelu u kojem govore o projektiranju u blizini katedrale: „Razumljivo je da je oblikovanje neposrednog okoliša takva objekta od odlučne važnosti u njegovoj prezentaciji koja ne smije biti zavisna o željama bilo kakva investitora. Prema tome ne može izgradnja okolnog kompleksa biti prvenstveno predmet eksploatacije graditelja.”¹³

Katedrala sv. Jakova 2000. upisana je na popis svjetske baštine UNESCO-a. Unutar zone najstrože UNESCO-ove zaštite katedrale nalazi se i prostor Četiri bunara, zajedno s naj-

13 Pismo Narodnom odboru Općine Šibenik, u: *Bulletin Zavoda za likovne umjetnosti JAZU*, 9 (1961.), 113.

- 14 Vidi kartu zaštite na: <https://whc.unesco.org/en/list/963/maps/> (23. ožujka 2023.)
- 15 O izgledu prostora pred katedralom sv. Jakova u prošlosti vidi u: MILAN IVANIŠEVIĆ, Porušena kula-zvonik šibenske stolne crkve, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 15 (1963.), 84–110.

važnijim upravnim, sudskim i administrativnim objektima srednjovjekovne i ranonovovjekovne šibenske komune – Velikom ložom, Ložom gradske straže i Kneževom palačom (danas Muzejem grada Šibenika).¹⁴ Ne treba posebno napominjati kako bilo koji zahvat na spomenutim objektima utječe i na spomeničku vrijednost katedrale sv. Jakova i kako je to osnovni smisao upisa na popis svjetske kulturne baštine. To je ujedno prostor najvećih i najžešćih promjena na spomenicima i vizuri grada, krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Među ostalim, uklonjeni su srednjovjekovna kula obitelji Teodošević koja je služila i kao zvonik katedrale, crkva sv. Roka sagrađena nakon katastrofalne kuge 1649. i zgrada gradskog fonda sagrađena podno katedrale 1597.¹⁵ Umjesto svega toga Harold Bilinić poslije Drugog svjetskog rata gradi spomenuto monumentalno stubište koje potpuno i trajno mijenja karakter i povijesni doživljaj okoliša katedrale sv. Jakova.

Povijesna jezgra Šibenika, kao uostalom i druge takve jezgre u Dalmaciji, boluje od tipičnih suvremenih „bolesti” u obliku različitih, najčešće bespravnih, dogradnji, nadogradnji, rekonstrukcija i adaptacija. Stoga kad kažemo UNESCO odmah pomislimo da će ta čarobna riječ riješiti sve probleme koje imamo u zaštićenim povijesnim ambijentima. Pri tom rijetko pomislimo (a još rjeđe vidimo) na brojne restauratorske zahvate koji također trajno mijenjaju izgled i karakter povijesnih spomenika.

I tako je i petnaest godina nakon restauratorskog zahvata na šibenska Četiri bunara mnogo više pitanje nego odgovora. ✕